

การศึกษาภัยและการพัฒนาสังคม

ในการพัฒนาสังคมนี้ จะต้องมีความสัมพันธ์ก่อนข้องอย่างมากกับการศึกษา เช่น มีความคิดที่เชื่อกันว่า ถ้าไม่พัฒนาบุคคลก่อน การพัฒนาด้านต่าง ๆ ก็อาจไม่ประสบผลสำเร็จได้ การจะพัฒนาบุคคลนั้นต้องใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือกลไกที่สำคัญ ถ้าคนยังไร้การศึกษา อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ นับเลขไม่ได้ การประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ และการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงของเก่า ให้ดีขึ้นจะเกิดขึ้นได้อย่างไร วัฒนธรรมและความเป็นอารยธรรมก็จะไม่มีเกิดขึ้น

ถ้าพิจารณาจากหน้าที่สำคัญของการศึกษาอย่างน้อยใน 2 ประการต่อไปนี้ จะเห็นว่าการศึกษาเป็นตัวนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง พัฒนาสังคม และวัฒนธรรม

1. การศึกษาเป็นกระบวนการในการอนุรักษ์และถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปยังรุ่นต่อไป

2. การถ่ายทอดคนนี้ นอกรากจะถ่ายทอดวัฒนธรรมที่เป็นหลักที่ดึงมาแล้ว การศึกษายังต้องนำการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่ดีมาจากการบันทึกมาสู่ชุมชนอีกด้วย การที่เราจะคงรักษาของเราไว้ โดยไม่เปลี่ยนแปลงวิธีการ โดยไม่รับสิ่งที่ดีจากการบันทึกมาสมพานกับของเดิมนั้นย่อมเป็นไปไม่ได้ การศึกษาจะชี้ให้เห็นว่าอะไรดี อะไรไม่ดี ให้การศึกษาอบรมให้เกิดหรือสังคมเข้าใจรับแต่สิ่งดี สิ่งใดไม่เหมาะสมกับวัฒนธรรมเดิมก็ไม่ควรรับไว้ สรุปว่าหน้าที่นี้ก็คือ การศึกษาจะเตรียมเด็กให้เข้าใจและพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรม

การศึกษามีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาทุกด้าน เพราะทำให้คนมีความรู้ ความคิด ความสามารถ ทำให้การผลิตมีประสิทธิภาพสูง การศึกษามีส่วนช่วยให้คนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ให้เกิดความสามารถ และความชำนาญเฉพาะทาง (Specialization) ให้แต่ละคนมีความรู้ความสามารถไปประกอบอาชีพ มีรายได้ ลดช่องว่างทางสังคมและเศรษฐกิจ รวมทั้งสร้างความสมดุลให้แก่ส่วนต่าง ๆ ของสังคม

การพัฒนากำลังคนกับการพัฒนาประเทศ

ในการพัฒนาประเทศนั้น ย่อมต้องอาศัยปัจจัยหลายประการที่จะช่วยให้การพัฒนาประเทศ เจริญก้าวหน้าบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ ในบรรดาปัจจัยที่จะช่วยเกื้อหนุนต่อการพัฒนาประเทศ

นั้น นอกเหนือจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การสาธารณสุข การสาธารณูปโภค การสังคมสงเคราะห์และอื่น ๆ อีกมากมายแล้ว การพัฒนาการศึกษาจัดว่าเป็นส่วนที่มีความสำคัญมากที่สุดด้านหนึ่ง เพราะเหตุว่าสังคมที่การศึกษามีเริ่มก้าวหน้า ย่อมถือว่าเป็นสังคมที่ยังไม่พัฒนา ความจริงข้อนี้จะเห็นได้จากประเทศที่พัฒนาแล้ว เช่น สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน และญี่ปุ่น เป็นต้น ปรากฏว่าประชาชนของประเทศเหล่านี้มีมาตรฐานการศึกษาสูง และการศึกษาได้รับการส่งเสริมให้แพร่หลายไปถึงท้องถิ่นอย่างกว้างขวาง

ด้วยเหตุนี้ บรรดาประเทศด้อยพัฒนาหรือกำลังพัฒนาทั้งหลายต่างพยายามที่จะใช้การศึกษา เป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศ มีการพัฒนาการศึกษาเป็นการใหญ่ ซึ่งหมายถึงการเปลี่ยนแปลง ในทางที่ดีขึ้นของสภาพการศึกษา เพื่อให้มีคุณภาพและมาตรฐานสูงขึ้นกว่าเดิม อันจะช่วยให้ประชาชนแต่ละคนช่วยกันพัฒนาประเทศตามบทบาทและความรับผิดชอบของตนที่มีต่อสังคม

โดยทั่วไป การใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาประเทศนั้น สิ่งที่จะถูกนำมาพิจารณาเป็นหลัก ประการหนึ่ง ก็คือเรื่องกำลังคนที่มีคุณภาพ กำลังคนมีบทบาทสำคัญเพียงไรต่อการพัฒนาประเทศ เห็นได้จากการที่ประเทศไทยพัฒนาแล้วได้ให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศที่เกิดใหม่ และประเทศด้อยพัฒนาทั้งหลายในเอเชียแอฟริกา และ拉丁อเมริกา เป็นต้นมา ผลปรากฏว่าความช่วยเหลือทางเทคโนโลยีด้านการไปได้ไม่สมกับความมุ่งหมายที่ตั้งไว้ เมื่อได้เคราะห์ความบกพร่องต่าง ๆ ดู ก็พบความจริงประการหนึ่งว่าความช่วยเหลือจะได้ผลดีก็ต่อเมื่อประเทศที่รับความช่วยเหลือมีประชากรได้รับการศึกษาสูง และมีคนที่ได้รับการฝึกฝนในสาขาวิชาการต่าง ๆ มากพอ และผลกระทบการวิเคราะห์การลงทุนทางด้านทรัพยากรน้ำที่ของประเทศที่พัฒนาก้าวหน้าแล้ว เปรียบเทียบกับประสบการณ์ด้านปฏิบัติของประเทศด้อยพัฒนา ปรากฏว่าการขาดแคลนทุนน้ำใช้อุปสรรคต่อความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจของประเทศไทยอย่างเดียว แต่การขาดแคลนความจำนวน และการขาดแคลนบุคลากรที่ได้รับการศึกษาฝึกอบรมอย่างเหมาะสมในทุกระดับ เป็นข้อเสียเปรียบอย่างยิ่งสำหรับประเทศด้อยพัฒนาหรือที่กำลังเริ่งรั้งพัฒนา

ประะมาณนี้ จึงกล่าวกันว่า การมีกำลังคนที่ได้รับการศึกษาและฝึกอบรมอย่างเหมาะสม ในด้านต่าง ๆ มาแล้วอย่างเพียงพอในทุกระดับ เป็นทรัพยากรอันมีค่าอย่างยิ่งต่อการพัฒนาประเทศ ด้วยเหตุนี้ นักวิชาการทั้งหลายจึงหันมาสนใจการศึกษา เพื่อจะใช้เป็นเครื่องมืออันสำคัญในการพัฒนากำลังคนที่มีความรู้ความสามารถให้แก่ประเทศชาติ

การพัฒนากำลังคน หมายถึงการปรับปรุงคุณภาพของประชากร หรือการปรับปรุงทุนทางด้านมนุษย์ของประเทศให้มีค่าสูงขึ้น โดยมิได้จำกัดเฉพาะทางด้านวิชาการอย่างเดียว หากแต่รวม

ถึงคุณค่าทางด้านศีลธรรม ระเบียบวินัย อันเป็นทางสร้างประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้า เข้มแข็ง และมั่นคง โดยมุ่งไปสู่ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม เพื่อบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ

ในการพัฒนากำลังคนนั้นสามารถกระทำได้หลายทาง เป็นตนว่า จัดการศึกษาและฝึกอบรมในระบบโรงเรียนทุกระดับการศึกษา จัดการศึกษาและฝึกอบรมนอกระบบโรงเรียน ซึ่งรวมถึงการฝึกงานในสถานประกอบการของภาครัฐด้วย นอกจากนี้ การศึกษาและฝึกอบรมตนเอง ก็ถือว่าเป็นการพัฒนากำลังคนด้วย โดยปัจจุบันคริเริ่มนี้เนื่องจากภารกิจค้นคว้าอ่านตำรา การเรียนรู้จากผู้อื่น เพื่อเพิ่มพูนสถาปัญญาและพัฒนาฝีมือ ยิ่งกว่านี้ การปรับปรุงสุขภาพอนามัยของประชาชน ด้วยการดำเนินแผนงานด้านการแพทย์ การอนามัย โภชนาการ และการวางแผนครอบครัวก็ล้วนแต่ถือเป็นองค์ประกอบของการพัฒนากำลังคนทั้งสิ้น

ประเทศไทยพัฒนาไปได้ดี ย่อมต้องการกำลังคนในระดับต่าง ๆ และสาขาต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ดังนี้ จึงต้องมีการศึกษาว่า ในสังคมหนึ่ง ๆ เมื่อได้พัฒนาไปถึงระดับหนึ่งแล้ว ถ้าจะพัฒนาต่อไป จะต้องการกำลังคนประเภทไหน ระดับใด เป็นจำนวนเท่าไร และต้องการกำลังคนเหล่านี้เมื่อไร

การจะทราบความต้องการกำลังคน จะต้องวิเคราะห์ถึงความต้องการในปัจจุบันและพยากรณ์ต่อไปภายหน้าเป็นระยะเวลา ด้วย เมื่อศึกษาถึงความต้องการแล้ว ก็ต้องนำเอาความต้องการนั้นมาวางแผนผลิตกำลังคน เพื่อให้สอดคล้องและสนองความต้องการนั้น ๆ

การวางแผนกำลังคนจึงมีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาโดยตรง เพราะการศึกษาจะทำหน้าที่ผลิตกำลังคนให้แก่ประเทศ นอกจากนี้ ก็ต้องมีการวางแผนเพื่อใช้กำลังคนให้ถูกต้องตามความต้องการของระบบเศรษฐกิจด้วย

พระขณะนี้ จึงสรุปได้ว่า การพัฒนากำลังคนประกอบด้วยสิ่งสำคัญ 4 ประการ คือ

1. การศึกษาความต้องการกำลังคน
2. การวางแผนกำลังคน
3. การผลิตกำลังคน
4. การใช้กำลังคน

จึงเห็นได้ว่า การพัฒนากำลังคน ยึดหลักความต้องการของประเทศเป็นเป้าหมาย และการศึกษามีความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนากำลังคน (สิทธิชัย ชาดานิติ, 2524 : 30 – 33)

นโยบายการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาสังคม

ประเด็นที่ต้องจัดทำให้แก่บุคคลและสังคม คือ

1. ให้ทุกคนได้มีโอกาสได้รับการศึกษาอย่างเท่าเทียมกันในสังคม ตามกำลังความสามารถ และสติปัญญาของเด็ก แต่ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่า ความเสมอภาคแห่งโอกาสทางการศึกษายังมิได้ทั่วถึงกัน คนมีโอกาสดีมักเป็นเพียงคนบางกลุ่มเท่านั้น เต็คนส่วนใหญ่ยังได้รับความเหลื่อมล้ำอยู่มาก ทั้งนี้อาจเป็นผลมาจากการทางเศรษฐกิจ เช่น ยากจน รั่วไหล สภาพทางสังคม เช่นสังคมในเมือง และชนบท ประชากรส่วนใหญ่ของเราร้อยในชนบท เด็กในชนบทขาดสิ่งแวดล้อมที่จะส่งเสริม ขาดแรงจูงใจในการเรียนซึ่งเด็กในเมืองมีโอกาสดีกว่า นอกจากนี้ยังเป็นผลมาจากการแตกต่างของแต่ละบุคคล เช่น ต่างกันทางด้านความสามารถ ศักดิ์สิทธิ์ ทัศนคติที่มีต่อการศึกษา ทำให้ทุกคนเกิดความไม่เท่าเทียมกัน ผู้สอนใจด้านการศึกษาทั้งหลายยังคงรับกันว่า ระบบการบริหารงานด้านการศึกษาที่ผ่านมา มิได้ส่วนก่อให้เกิดความแตกต่าง ทางด้านโอกาสนี้อีกด้วย คือ ของเรามีระบบรวมอำนาจ ระดับห้องถันยังไม่มีอำนาจที่จะบริหารตนเอง ได้อย่างเพียงพอ จึงทำให้การศึกษามีความไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งอาจทำได้โดยแก้ไขระบบการบริหาร ยกระดับคุณภาพของการศึกษา แก้ไขหลักสูตร แบบเรียน อุปกรณ์การเรียนการสอน การจัดสรรงบประมาณ รวมทั้งครุภัณฑ์

2. ต้องสร้างความเสมอภาคในสังคม เพื่อมิให้เกิดความแตกต่างทางสังคมและเศรษฐกิจ มากเกินไป ทำได้โดยจัดการศึกษาให้เหมาะสมและถูกต้อง จะทำให้มิเกิดการแบ่งชั้นกันทางสังคมซึ่งการศึกษาจะช่วยลดช่องว่างต่าง ๆ

3. ปลูกฝังรากฐานแห่งประชาธิปไตยให้แก่เยาวชน พื้นฐานในการปลูกฝังต้องเน้นในเรื่องคุณสมบัติของความเป็นพลเมืองดี หากว่าจะให้ความรู้ทางการเมืองการปกครองแก่เด็ก เมื่อยาวชนเหล่านี้เดิบโตขึ้น จะได้เป็นกำลังแห่งระบบประชาธิปไตย ซึ่งการนี้ทำได้โดยผ่านทางกระบวนการทางการศึกษา ซึ่งโรงเรียนต้องเป็นแบบอย่างในการทดลองและเสริมสร้างประชาธิปไตยให้สังคม

4. สิ่งที่ต้องปลูกฝังให้แก่เด็กอีกประการหนึ่ง คือ การเคารพต่อกฎหมายและระเบียบวิธีเพื่อการกระทำการต่าง ๆ จะได้อยู่ภายใต้กฎหมายของเขตแห่งสิทธิและหน้าที่ของแต่ละคน การปลูกฝังนี้จำเป็นต้องฝึกหัดตั้งแต่เด็ก โดยใช้ห้องเรียนและโรงเรียนเป็นสถานที่ปฏิบัติการ โดยฝึกฝนให้เด็กทำตามกฎและระเบียบข้อบังคับของโรงเรียนก่อน แล้วจึงมาใช้กับสังคมใหญ่

5. การจัดการปฏิรูปการศึกษา เพื่อขัดความไม่เท่าเทียมกันทางการศึกษา อีกทั้งเพื่อยกระดับการศึกษาในชนบท เปลี่ยนแปลงปรับปรุงหลักสูตรให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครอง โดยจัดระบบการศึกษาให้สอดคล้องกัน นอกจากนี้ยังต้องปฏิรูปการศึกษาในเรื่องอื่น ๆ เช่น วิธีการเรียนการสอนการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อให้คนที่ไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาในโรงเรียน ได้มีโอกาสได้รับการศึกษาเพิ่มเติม เพื่อชีวิตที่ดีของตนเอง อีกทั้งจะให้ประชาชนมีส่วนร่วมรับผิดชอบในระบบการศึกษามากขึ้น

ในส่วนของครุภัณฑ์สอน ควรตระหนักถึงความสำคัญของหน้าที่และการกิจของตนเอง รวมทั้งเป็นแบบอย่างที่ดีแก่สังคมด้วย

6. ขยายการศึกษาทุกระดับ โดยเฉพาะในระดับการศึกษาภาคบังคับให้ทั่วถึงทุกห้องถินและภูมิภาค ไม่ใช่รวมตัวกันเฉพาะในเมืองใหญ่ ๆ เท่านั้น ทั้งนี้เป็นการขยายโอกาสทางการศึกษา และสร้างความเท่าเทียมกันในสังคม

7. การศึกษาควรครอบคลุมทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ดังนี้การศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การศึกษานอกระบบโรงเรียน การศึกษาผู้ใหญ่ โรงเรียนฝึกอาชีพ ต้องได้รับการเสริมสร้างให้สนองโอกาสแก่ผู้มีอายุกินวัยเรียน ไม่ใช่จะเน้นแต่การศึกษาในระบบโรงเรียนเท่านั้น

8. การจัดและปรับปรุงหลักสูตร ต้องให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม สนองความต้องการของผู้เรียนรู้ สามารถนำไปใช้ประโยชน์แก่สังคมให้ได้มากที่สุด เช่น เด็กในเมืองใหญ่ เช่น กรุงเทพฯ ความจำเป็นที่จะต้องเรียนภาษาอังกฤษมีมากในสังคมปัจจุบัน แต่ความจำเป็นต้องเรียนด้านเกษตรกรรมมีน้อยกว่า แต่เด็กนักเรียนในชนบทชุมชนเล็ก ๆ ความจำเป็นที่ต้องเรียนเกี่ยวกับการเกษตรมีมาก เพราะเขาสามารถนำไปใช้ในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพได้มาก อีกทั้งสภาพแวดล้อมก็เอื้ออำนวย ดังนั้นหลักสูตรของโรงเรียนในแต่ละภูมิภาคจึงควรแตกต่างกัน

9. การจัดโรงเรียนฝึกอาชีพ ควรจัดให้ทั่วถึงทุกห้องถินทั้งในเมืองและชนบท เพื่อสร้างและขยายโอกาสแก่คนทุกระดับชั้น เพศ และวัย เพื่อเป็นแนวทางไปประกอบอาชีพ อีกทั้งเป็นการยกคุณภาพชีวิตของผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาในระบบโรงเรียนด้วย

10. การจัดโรงเรียนสำหรับผู้ด้อยโอกาสทุกประเภท เช่น โรงเรียนสอนคนตาบอด บุนนาค พิการทางสมอง ฯลฯ เพื่อให้การศึกษาอบรมให้เด็กเหล่านี้สามารถเติบโตและอยู่ในสังคมร่วมกับผู้อื่นได้อย่างค่อนข้างจะปกติ โดยเฉพาะสามารถช่วยเหลือตนเองได้มากที่สุด และอาจจะมีความสามารถพอกที่จะประกอบอาชีพบางอย่างได้

11. การจัดการศึกษาอกรอบบโรงเรียน (Non – Formal Education) ต้องจัดทุกประเภท นอกจากที่อธิบายไว้ข้างต้นแล้ว การศึกษาอกรอบบโรงเรียนในแบบอื่น ๆ ก็สามารถได้รับการจัดขึ้นมาเพื่อช่วยพัฒนาบุคคลทุกคนในสังคม ได้แก่ การจัดห้องสมุดประจำหมู่บ้าน ห้องสมุดเคลื่อนที่ การจัดประชุมอบรมสัมมนา การจัดสถานที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน แม้กระทั่งการจัดวิทยุเสียง ตามสาย เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนมีโอกาสได้รับความรู้เทคโนโลยีใหม่ รับรู้สังคมปัจจุบัน กเพื่อให้ทันกับความก้าวหน้าของสังคมในปัจจุบัน

12. รัฐต้องจัดทุนการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาสกลุ่มต่าง ๆ เช่น ชนชั้นผู้น้อย มีรายได้ไม่พอเพียง ที่จริงแล้วเป็นหน้าที่ของรัฐโดยตรงที่ต้องจัดสวัสดิการให้เด็กทุกคนได้เรียนฟรี โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายใด ๆ เพราะถือว่าเป็นการสร้างทรัพยากรุคคลให้เกิดคุณค่า แต่ในหลายประเทศ การจัดรัฐสวัสดิการด้านนี้เป็นแค่อุดมการณ์ที่ตั้งไว้เท่านั้น เพราะบิดามารดาผู้ปกครองต้องจ่ายค่าเรียนบางส่วนในการศึกษาของบุตรหลานของตน ทำให้คนบางกลุ่มประสบปัญหาเรื่องการขาดเงินทุนที่จะให้บุตรหลานเข้าเรียน และเรียนต่อในระดับสูงได้ จึงเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะรับผิดชอบเรื่องนี้ ซึ่งสามารถทำได้โดยจัดสรรเงินทุนทางการศึกษา อาจจะเป็นการให้เปล่าหรือให้กู้ยืมโดยปลดดอกเบี้ยในลักษณะ “กองทุนกู้ยืมเพื่อการศึกษา” ซึ่งเป็นโครงการหนึ่งที่รัฐบาลไทยจัดขึ้นเพื่อประชากรบางกลุ่ม โดยเฉพาะในช่วงวิกฤตทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้เพราะเด็กคืออนาคตของชาติ เด็กในวันนี้คือผู้ใหญ่ในวันข้างหน้า

การจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองนั้นจะจัดเฉพาะการศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education) เท่านั้นไม่เพียงพอ เพราะทรัพยากรเงินบประมาณนี้จำกัด ต้องนำการศึกษาอกรอบบโรงเรียน (Non – Formal Education) มาจัดเสริมให้ทั่วถึงและเพียงพอแก่ประชาชน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคนและสังคมตามเป้าหมายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในทุกฉบับด้วย การจะจัดระบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาสังคมนี้ ต้องมีการวางแผนงาน วางแผนทาง ไว้ล่วงหน้าสำหรับอนาคต เท่ากับเป็นแผนงานปฏิรูปการศึกษาและสังคม

การศึกษา กับ การพัฒนาชนบท

สังคมไทยเป็นเกษตรกรรม ประชารส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในชนบท ดังนั้นจึงต้องคำนึงถึง การศึกษาเพื่อการพัฒนาสังคมชนบทเป็นประเด็นสำคัญด้วย ซึ่งจะนำมาให้เกิดการพัฒนาสังคม

ทั้งหมด การใช้การศึกษาเพื่อการพัฒนาครัวเรืองแนวทางหลักปฏิรูประบบการศึกษา โดยเฉพาะ การเรียนการสอน อุปกรณ์การศึกษา เพื่อเป็นพลังนำไปสู่จุดมุ่งหมายทางสังคม เศรษฐกิจ และ การเมือง อันเป็นอุดมการณ์ที่เต็มไปด้วยความตั้งใจที่จะช่วยให้ประเทศตั้งความคาดหวังไว้

การจะใช้การศึกษาเป็นกลไกในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของคนชนบท พัฒนาสังคมชนบท ทั้งด้านระบบและวิธีปฏิบัติแนวทางที่จำเป็นต้องจัดมีดังนี้

1. จัดตั้งและขยายการศึกษาภาคบังคับอย่างน้อย 9 – 12 ปี ให้ทั่วถึงและเพียงพอในทุกชุมชน
2. จัดตั้งและขยายการศึกษาระดับสูงกว่าภาคบังคับให้มากขึ้น
3. การศึกษาต้องคลุนทั้งผู้ใหญ่และเด็ก
4. จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้มากและเพียงพอที่จะสร้างเสริมความรู้ ความสามารถ ทักษะ และความชำนาญให้แก่ประชากรทุกระดับทุกภูมิภาคได้
5. จัดหลักสูตรให้สอดคล้องกับความเป็นจริงของสภาพแวดล้อม ทรัพยากร บุคคล และ สังคมให้มากที่สุด
6. ปฏิรูปการศึกษาในทุกอย่าง เช่น ลักษณะและวิธีการเรียนการสอน อุปกรณ์ กิจกรรม ทั้งในและนอกหลักสูตร รวมทั้งครุภัณฑ์
7. อุปกรณ์การศึกษาควรให้เพียงพอ กระตุ้นเด็กให้สนใจที่จะเรียนรู้
8. ควรเน้นการสอนให้น้อยลง แต่ควรเปิดโอกาสให้เด็กชนบทได้มีประสบการณ์ และ ลงมือปฏิบัติเกี่ยวกับเกษตรกรรมให้มาก
9. กระตุ้นให้พ่อแม่ผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาของบุตรหลาน และโรงเรียน ในชุมชน เท่ากับให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมทางการศึกษามากขึ้น
10. ครูไม่ควรจะสอนหนังสืออย่างเดียว แต่ควรสอนใจและให้ความร่วมมือกับชุมชน อย่าง น้อยเป็นผู้นำแห่งความคิดสร้างสรรค์และพัฒนาชุมชนให้น่าสนใจขึ้น
11. จัดให้มีโรงเรียนฝึกอาชีพ (Training School) เพื่อให้เด็กมีทั้งความรู้พื้นฐานอ่านออก เขียนได้ และมีความชำนาญเฉพาะด้าน ซึ่งเด็กมีโอกาสเลือกฝึกตามความสามารถ ความสนใจ ตามพื้นฐานของครอบครัว และสภาพแวดล้อมทางทรัพยากรได้
12. รัฐบาลต้องจัดสรรงเงินทุนเป็นทุนการศึกษาให้แก่เด็กยากจน เด็กเรียนดี เพื่อได้มีโอกาส เรียนต่อในระดับสูงได้

ในส่วนของสังคมไทย ประชากรทั้งหมด 60 กว่าล้านคน คนไทยส่วนใหญ่ประมาณ 40 ล้านคน ได้รับการศึกษาโดยเฉลี่ยเพียง 5 ปี นักเรียนที่จบชั้นประถมเรียนต่อระดับมัธยมเพียงร้อยละ

28 เรียนต่อระดับมหาวิทยาลัยร้อยละ 4 เปรียบเทียบกับมาเลเซียร้อยละ 59 และ 7 ตามลำดับ มหาวิทยาลัยของไทยส่วนใหญ่ผลิตบัณฑิตด้านสังคมศาสตร์ ทำให้ขาดแคลนนักวิทยาศาสตร์และช่างฝีมือ การพัฒนาทางอุตสาหกรรมต้องใช้เวลา เพราะต้องเริ่มนั่นด้วยการศึกษา แต่ขณะนี้ทั้ง แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และรัฐธรรมนูญใหม่ที่ขยายการศึกษาภาคบังคับออกไปเป็น 12 ปี ล้วนแต่นั่งพัฒนาคนเป็นประเด็นสำคัญ แต่เราซึ่งต้องการแรงงานฝีมือเพื่อแบ่งขันในตลาดโลก แต่อุปสรรคคือระดับการศึกษาโดยเฉลี่ยของคนไทยยังต่ำเมื่อเทียบกับประเทศเพื่อนบ้าน เพราะถูกละเลยมานาน (*ไทยรัฐ* 5 ธันวาคม 2540 : 2)

การมีส่วนร่วมในวิถีทางของระบบประชาธิปไตย

จากรายงานเสนอต่อญเนสโก โดยคณะกรรมการธิการนานาชาติว่าด้วยการศึกษาในศตวรรษที่ 21 อธิบายไว้ว่า เป้าหมายการศึกษาทั่วโลก มุ่งสร้างสรรค์ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างปัจเจกบุคคล ให้อ่ายุบันค่านิยมและอุดมการณ์ร่วมกัน แต่เป้าหมายหลัก คือ การพัฒนาบุคคลให้มีความเป็นนุழຍ์ย่างสมบูรณ์ โดยผ่านกระบวนการทางการศึกษาและการอบรมให้รู้และเบี่ยงของสังคม ซึ่งวิธีการนี้จะก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม ดังนั้น เป้าหมายหนึ่งของ การศึกษา คือ ให้สามารถเข้ามีบทบาทและมีส่วนร่วมต่อเหตุการณ์บ้านเมืองในฐานะเป็นประชาชน พลเมืองคนหนึ่ง อีกทั้งเป็นแนวทางที่ตรงกับครรลองของระบบประชาธิปไตย (“การเรียนรู้ : ขุมทรัพย์ในตน” ในรายงานคณะกรรมการธิการนานาชาติว่าด้วยการศึกษาในศตวรรษที่ 21, 2540)

ภาคผนวก

หัวใจของการปฏิรูปการศึกษา

ถ้ามีผู้ตั้งค่าตามว่า หัวใจของการปฏิรูปการศึกษาคืออะไร คำตอบที่ถูกต้องก็น่าจะเป็นการปฏิรูปการเรียนรู้ หรือการปฏิรูปการเรียนการสอนนั้นเอง เพราะถ้าเราได้อ่านพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 อย่างละเอียด อย่างพินิจพิเคราะห์จะพบว่า สาระทั้งหลายที่ปรากฏอยู่ในทุกมาตรฐานนำไปสู่การปฏิรูปการเรียนรู้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการยุ่งไปสู่การพัฒนาผู้เรียน เป็นสำคัญ ดังจะยกตัวอย่างให้เห็นในบางมาตรฐานดังนี้

มาตรา 6 การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ ศติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรม ในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วม กับผู้อื่น ได้อย่างมีความสุข

จะเห็นได้ว่ามาตรฐานนี้กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่าเป้าหมายของการจัดการศึกษาอยู่ที่ “คน” หรือ “ผู้เรียน” นั้นเอง โดยทำให้คนหรือผู้เรียนเป็นคนที่สมบูรณ์ในทุก ๆ ด้าน เพื่อเป้าหมายสุดท้าย คือ สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่น ได้อย่างมีความสุข

และถ้าอ่านต่อไปในมาตรา 7 ก็จะเห็นว่าเป็นการขยายความในมาตรา 6 ว่า กระบวนการ ให้การศึกษาหรือกระบวนการเรียนรู้ต้องปลูกฝังจิตสำนึกรักที่ถูกต้องในหัวใจ ฯ ด้าน ทั้งด้านการ เมือง การปกครอง ในระบบประชาธิปไตย รักจักรีองของสิทธิหน้าที่และลักษณะอื่น ๆ อีกนับได้ รวมทั้งหมดไม่น้อยกว่า 21 ประการ ถ้าหากการศึกษาสามารถทำให้คนหรือผู้เรียนเกิดคุณลักษณะที่ พึงประสงค์ทั้งหมดที่กล่าวอยู่ในมาตรา 7 รับรองได้ว่าคนไทยจะเป็นคนไทยที่สมบูรณ์

มาตรา 8 และมาตรา 9 จะกล่าวถึงหลักในการจัดการศึกษาโดยมาตรา 8 เป็นหลักในการ จัดทั่ว ๆ ไป 3 ประการ (1) คือการจัดการศึกษาเป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน (คือ เรียนเมื่อไรก็ได้) (2) ให้สังคมมีส่วนร่วมคือ การจัดการศึกษาไม่ใช่หน้าที่ของโรงเรียนหรือ สถาบันการศึกษาเท่านั้น (อย่างที่มีคนเป็นจำนวนมากเข้าใจพิคกันมาเป็นเวลานาน) และ (3) ให้มี การพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ไม่ใช่กำหนดเวลาไว้เป็นการตายตัว ต้องมี การพัฒนาไปตลอดเวลา เพราะการศึกษาเป็นกระบวนการที่เป็นพลวัตที่ผ่องเรียกว่า Dynamic ไม่ใช่ Static

นอกจากหลักการทั่วไปในมาตรา 8 แล้ว พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติยังเป็นห่วงว่าการดำเนินการจัดการศึกษาจะไม่ไปสู่ทิศทางที่กำหนดไว้ จึงได้มีด้วยมาตรา 9 ก่อตัวถึงการจัดระบบโครงสร้างและกระบวนการจัดการศึกษาไว้อีกถึง 6 ข้อ โดยกล่าวถึงความมีเอกภาพทางด้านนโยบายแต่ให้มีความหลากหลายในการปฏิบัติ กล่าวคือ การปฏิบัตินี้ให้มีทางเลือกหลาย ๆ ทาง แต่ทุกทางอยู่ภายใต้นโยบายเดียวกัน มีการกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา รวมทั้งองค์กรปกครองท้องถิ่นเพื่อให้การจัดการศึกษาไปสู่ประชาชน ใกล้กับประชาชนมากที่สุด ไม่ใช่ทุกสิ่งทุกอย่างกำหนดโดยส่วนกลาง มีการกำหนดมาตรฐานการศึกษาและระบบประกันคุณภาพ ซึ่งเป็นจุดอ่อนของการศึกษาไทยในปัจจุบันนี้ที่จัดการศึกษากันอย่างไม่มีมาตรฐาน ไม่มีการประกันคุณภาพทำให้คุณภาพของการศึกษาอยู่ในระดับที่น่าเป็นห่วง จนกล่าวกันว่าอยู่ในภาวะวิกฤติอย่างทุกวันนี้ ดังนั้น ถ้ามีการกำหนดมาตรฐานของการศึกษาทุกระดับ/ประเภท รวมทั้งมีการประกันด้วยว่าการจัดการศึกษาด้องมีคุณภาพ ถ้ามีการปฏิรูปในแนวโน้มการศึกษาไทยก็จะดีขึ้นอย่างแน่นอน

อีกเรื่องหนึ่งที่สำคัญและเป็นสาระข้อหนึ่งในมาตรา 9 คือเรื่องของการส่งเสริมมาตรฐานและการพัฒนาวิชาชีพครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษา ซึ่งบุคลากรกลุ่มนี้คือเป็นกลุ่มหนึ่งที่เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การศึกษาของไทยไม่เจริญก้าวหน้าไปเท่าที่ควร

อีก 2 เรื่องที่สำคัญสำหรับการจัดการศึกษาก็คือ เรื่องของการระดมทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ มาใช้ในการจัดการศึกษา การกำหนดเรื่องนี้ไว้เพื่อการจัดการศึกษานี้จะหวังพึงแต่งบประมาณของราชการอย่างเดียวไม่มีทางที่จะเป็นไปได้ที่จะปฏิรูปการศึกษาให้ได้ผล ดังนั้น จึงจำเป็นต้องให้ทุกส่วนของสังคมช่วยกันนำทรัพยากรด่าง ๆ มาช่วยในการจัดการศึกษาอย่างที่มีค่ากล่าวว่า “ร่วมด้วยช่วยกัน” ไม่เฉพาะแหล่งทรัพยากรเท่านั้น แม้บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน สถาบันศาสนา สถานประกอบการ ฯลฯ ทุกส่วนต้องเข้ามาร่วมกัน

จากที่กล่าวมาทั้งหมด ซึ่งเป็นสาระเฉพาะในหมวด 1 บททั่วไป ซึ่งเป็น “ความมุ่งหมายและหลักการ” ของ พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 เท่านั้น ซึ่งถ้าพิจารณาอย่างพินิจพิเคราะห์ก็จะเห็นได้ว่า สาระทั้งหมดกำหนดไว้เพื่อจุดหมายปลายทางอยู่ที่คนหรือผู้เรียน ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าหัวใจของการปฏิรูปการศึกษาตามแนว พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ก็คือ “การปฏิรูปการเรียนรู้” นั่นเอง (วิเชียร เกตุสิงห์, ใน รายงานปฏิรูปการศึกษาไทย ปีที่ 2 ฉบับที่ 22 : 9, 16)

ดร. ชัยอนันต์ สนุกพิช กล่าวว่า การปฏิรูปการศึกษาของไทยต้องอยู่ภายใต้กรอบ พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และต้องไม่ขัดกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย 2540 วิธีการที่

จะให้ปฏิรูปการศึกษาไทยประสบความสำเร็จ หน่วยงานของรัฐและนักการเมืองท้องถิ่นควรช่วยกัน พัฒนาโรงเรียนให้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี ส่งเสริมให้เด็กได้รับการศึกษาสูงขึ้น ซึ่งจะเป็นการปฏิรูปการศึกษาได้เร็วขึ้น และยกคุณภาพชีวิตของคนไทยด้วย โดยรัฐต้องกำหนดให้เด็กมีโอกาสเรียนรู้เท่าที่ยังกัน และได้มาตรฐานสากลมากกว่าที่จะมุ่งปลดหนี้สินของครู เพื่อคิดว่าครูจะได้ทุ่มเทให้ความสนใจแก่การสอนเด็กมากขึ้น (รายงานปฏิรูปการศึกษาไทย, ปีที่ 2 ฉบับที่ 27 : 6)

เพื่อให้การปฏิรูปการศึกษาประสบความสำเร็จสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน และสนองประโยชน์แก่ผู้เรียนรู้ มีการกำหนดแนวทาง 6 ประการ คือ

1. ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารศึกษาขั้นปฐมวัย
2. การศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นการขยายโอกาสในการเรียนรู้
3. การศึกษานอกระบบ
4. การฝึกอาชีพโดยเน้นภูมิปัญญาท้องถิ่น
5. สร้างโอกาสให้เด็กด้อยโอกาสเข้าสู่ระบบการศึกษา
6. ส่งเสริมและอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่น

(รายงานปฏิรูปการศึกษาไทย, ปีที่ 2 ฉบับที่ 28 : 1)

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้ดำเนินการปฏิรูปการเรียนรู้ตามหมวด 4 ของ พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของการเรียนการสอน ที่ถือว่าผู้เรียนมี ความสำคัญที่สุด กระบวนการเรียนการสอนต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาตนเองตามศักยภาพ แห่งการเรียนรู้อย่างมีความสุขบนพื้นฐานของความพร้อม และความสนใจอย่างแท้จริง (รายงาน การปฏิรูปการศึกษาไทย, ปีที่ 2 ฉบับที่ 30 : 1)

จากการศึกษาเบริกนีเกี่ยวกับการศึกษาขั้นพื้นฐานของประเทศอเมริกา แคนาดา สาธารณรัฐอาณาจักร ออสเตรเลีย มาเลเซีย เคนยา รัฐฟลอริดา ประเทศไทย พบว่า

1. จุดเน้นกฎหมายมีความแตกต่างกันตามปัญหาและความจำเป็นของแต่ละประเทศ
2. การศึกษาภาคบังคับเป็นสาระสำคัญของกฎหมายการศึกษาขั้นพื้นฐาน เช่น การกำหนดอายุลงทะเบียน การเรียนรู้ เป็นต้น
3. การเข้ารับการศึกษาภาคบังคับให้เกณฑ์อายุระหว่าง 5 – 6 ปี จนถึง 16 ปี
4. กฎหมายนี้กำหนดแนวทางให้สามารถเรียนต่อมัธยมศึกษาตอนปลาย รวมถึงการศึกษาต่อเนื่องและการศึกษาทางไกล เพื่อเปิดโอกาสทางการศึกษาแก่ประชาชน สำหรับประเทศไทย กำหนดไว้เฉพาะการประเมินศึกษาเท่านั้น

5. การบริการจัดการมีความชัดเจนทั้งระดับรัฐบาลกลาง ท้องถิ่น เรียกว่า เขตการศึกษา
6. การจัดการศึกษาที่บ้าน ผู้ปกครองต้องลงทะเบียนการเข้าเรียนของเด็กกับโรงเรียน การจัดโปรแกรมการเรียนการสอน การตรวจสอบคุณภาพ ผู้สอนต้องมีคุณวุฒิตามที่กฎหมายกำหนดด้วย
7. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษา และการกระจายอำนาจให้เขตการศึกษา และโรงเรียน

นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ กล่าวว่า การแก้ไขกฎหมายถือเป็นกระบวนการที่สำคัญยิ่ง เพื่อกำหนดรอบ กติกา และวางแผนฐานที่มั่นคงเพื่อการวางแผนที่ดีต่อไป การศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นหัวใจในระบบการศึกษา ในอดีต การปรับปรุงกฎหมายไทยมักยึดกฎหมายเดิมเป็นตัวตั้ง ทำให้การครอบคลุมสาระบางประเด็นถูกมองข้างไป เพราะยึดติดกับกรอบเก่า ดังนั้นสิ่งที่จะมีส่วนช่วยให้กฎหมายสอดคล้องกับการปฏิรูปโดยรวมอย่างแท้จริงคือ การศึกษา ค้นคว้า งานวิจัยต่าง ๆ ของต่างประเทศ เพื่อให้มีโลกทัศน์กว้าง ข้อเสนอแนะที่สำคัญ เช่น การครอบคลุมดึงสิทธิและหน้าที่ฝ่ายต่าง ๆ ความรู้พื้นฐาน หลักสูตร การคุ้มครองมาตรฐาน และวิธีการบริหารจัดการ ในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในสังคม การลดบทบาทภาครัฐจากผู้ที่เป็นผู้ครอบครุ่นทุกอย่าง แต่คืนอำนาจให้กับประชาชนแทน (“กฎหมายขั้นพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษาไทย” ใน รายงานปฏิรูปการศึกษาไทย (ปีที่ 1, ฉบับที่ 18) 7)

การศึกษาภัยวิกฤตการณ์ของความเป็นปีกแพร่น

ประเด็นแรกที่เราควรจะใส่ใจ คือ ความไม่สงบภาคที่เพิ่มมากขึ้นอันเนื่องมาจากการก่อ กันทางสังคมและภาวะความยากจนที่ทรัพยากรุนแรงขึ้นเป็นลำดับ ปัญหานี้ได้จำกัดขอบเขตอยู่ที่ ความเหลื่อมล้ำระหว่างประเทศชาติ หรือภูมิภาคต่าง ๆ ของโลกอีกต่อไปแล้ว หากแต่เพร่ขยาย เข้าไปถึงการแบ่งแยกอันลำบากระหว่างกลุ่มนบุคคลในสังคมทั้งในประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศ ที่กำลังพัฒนา การประชุมสุดยอดเพื่อการพัฒนาสังคมของโลกได้วางภาพสถานการณ์ทางสังคม ปัจจุบันไว้อย่างน่าสะพรึงกลัว โดยที่ให้เห็นว่าผู้คนในโลกจำนวนกว่า 1,000 ล้านคน ต้องมีชีวิตอยู่ ในสภาพความยากจน ส่วนใหญ่จะมีอาหารไม่พอประทังชีวิตในแต่ละวัน นอกจากนี้ประชากรมากกว่า 120 ล้านคนทั่วโลกที่ได้รับการติดตราจากทางการว่าเป็นผู้ว่างงาน ส่วนพวกที่มีงานให้ทำบ้างแต่ไม่ เดิมเมื่อเดือนหน้ายังนั้นมีจำนวนสูงกว่าตัวเลขดังกล่าวอีก

ขณะที่การเพิ่มจำนวนประชากรในประเทศกำลังพัฒนามีส่วนสำคัญในการยก ระดับมาตรฐานความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ปัจจัยอื่น ๆ ก็เข้าไปตอกย้ำภาวะวิกฤติที่เกิดขึ้นในสังคมของ ประเทศส่วนใหญ่ให้เด่นชัดขึ้นด้วย ไม่ว่าจะเป็นการตอนรากเหง้า อันเนื่องมาจากการอพยพ ข้ามคัน หรือการย้ายจากชนบท การล้มถลายของสถาบันครอบครัว การขยายชุมชนเมืองอย่างไร การควบคุม หรือการล้มถลายของสถานภาพของชุมชนแบบดึงเดินกีตام ส่วนมีส่วนผลักดันให้ ปัจจุบันและกลุ่มนบุคคลหลาย ๆ กลุ่มต้องตกอยู่ในสภาพโศกเดียว และสภาวะชั่นกลุ่มน้อยใน ประเทศกำลังพัฒนาและประเทศด้อยพัฒนาด้วยกันทั้งสิ้น วิกฤตการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นทั่วโลก ในปัจจุบันนี้ได้ถูกกระบวนการนำเข้าไปอีกมื่อพนักเข้ากับวิกฤตการณ์ทางศีลธรรมจรรยา และ การเพร่ขยายของอาชญากรรมและความรุนแรง การล้มถลายของสันพันธุภาพระหว่างเพื่อนบ้าน ส่งผลให้ข้อพิพาทระหว่างเชื้อชาติเพ่าพันธุ์ทวีมากขึ้นอย่างน่าตระหนก จนกลายมาเป็นหนึ่งใน ลักษณะเฉพาะในยุคปลายศตวรรษที่ 20 ค่านิยมซึ่งส่งเสริมเอกภาพของชุมชนทั่วทุกแห่งทุกแห่ง กำลังถูกถูกความไม่ทางเดikt กีทางหนึ่ง แต่ที่ร้ายแรงเป็นที่สุดเห็นจะได้แก่ การคุกคามแนวคิดของ ความเป็นชาติและระบบประชาธิปไตย ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นรากฐานของความเป็นปีกแพร่นใน สังคมสมัยใหม่และส่งผลให้คำว่า “รัฐประชาชาติ” ซึ่งเป็นคำนิยามของชาวญี่ปุ่นในศตวรรษที่ 19 ไม่สามารถจะเป็นกรอบอ้างอิงเพียงอย่างเดียวอีกต่อไป ทำให้เกิดมีการพัฒนาความจงรักภักดีใน รูปแบบอื่น ๆ ที่ใกล้ตัวปัจจุบันมากกว่าและอยู่ภายใต้ในขอบเขตที่เล็กกว่าชาติขึ้นมาใช้เป็นกรอบ อ้างอิงอย่าง ด้วยเหตุนี้จึงมีแนวโน้มที่จะมีการจัดแบ่งกลุ่มข้ามชาติในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลกขึ้นมา

ในกิจกรรมแข่งขันใหม่ ๆ ที่ผู้คนจะเข้าไปมีกิจกรรมร่วมได้ ทว่าขณะนี้การแบ่งกลุ่มส่วนใหญ่มักจะจำกัดอยู่ในแวดวงเศรษฐกิจเท่านั้น

ในบางประเทศสัมพันธภาพดังเดิมระหว่างชุมชนกับปัจเจกชนตึงเครียดจนแบบขาดสะบาน ยกตัวอย่างในกรณีของสหภาพโซเวียตเดิม การล้มสถาบันของจักรวรรดิโซเวียตมีผลให้เกิดประเทศชาติเล็ก ๆ ขึ้นหลายประเทศ เราอาจมองได้ว่าแนวคิดเกี่ยวกับรัฐประชานิติซึ่งโดยปกติคุณย์กลางของอำนาจจักรีที่เข้มงวดอาจเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดความรู้สึกต่อต้านซึ่งเข้ามานอกจากความต้องการของพลเมืองในการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของบ้านเมือง รวมทั้งความต้องการให้มีการกระจายอำนาจจักรีในวงกว้างในช่วงเวลาเดียวกันพอดี

ในทางตรงกันข้าม ความคิดรวบยอดเกี่ยวกับประชาธิปไตยกำลังถูกคุกคามในลักษณะที่ดูเหมือนว่ามีความขัดแย้ง เพราะเมื่อมองไปที่ตัวระบบ จะเห็นได้ว่าการมุ่งรักษาคุลียาพระหวัง เสรีภาพส่วนบุคคลกับความเป็นปึกแผ่นของชุมชน โดยวิถีทางของสัญญาประชาคมนั้นกำลังแพร่ขยายไปทั่วโลก แต่หากมองไปที่การนำระบบประชาธิปไตยไปปรับใช้ผ่านรูปแบบการเลือกตั้ง จะเห็นว่าประเทศที่ส่งเสริมระบบประชาธิปไตยในช่วงแรก ๆ มักต้องเผชิญกับปัญหาในทางปฏิบัติมากนัก ระบบการเลือกตั้งตัวแทนเพื่อใช้อำนาจทางการเมืองและแบบอย่างของการใช้อำนาจดังกล่าวในหลาย ๆ แห่งกำลังตกอยู่ในภาวะวิกฤติ อันเนื่องมาจากการสานเสนาดังต่อไปนี้ 1) ช่องว่างที่เกิดขึ้นเรื่อย ๆ ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ถูกครอง 2) กระแสความเคลื่อนไหวของมวลชนที่มีอารมณ์เป็นบังเอยซึ่งปราကูชั่วร้ายตามโดยมีสื่อมวลชนเป็นผู้โฆษณาพื้นที่ 3) ภาคลักษณ์ของการเมืองที่ให้ความบันเทิงใจ โดยมีสื่อเป็นผู้นำเสนอการอภิปรายและการถกเถียงต่าง ๆ ซึ่งหมายรวมไปถึงภาคลักษณ์ของการครอบครองในแวดวงการเมืองด้วย

สาเหตุเหล่านี้ทำให้บางประเทศก่ออยู่ในสภาวะ “การปกครองโดยระบบศาล” ซึ่งส่งผลให้ประชาชนพลเมืองไม่เพื่อประโยชน์ในการบริหารบ้านเมืองมากขึ้น หลายประเทศต้องประสบภาวะวิกฤติในเรื่องนโยบายทางสังคมที่เข้าไปกัดกร่อนฐานรากของความเป็นปึกแผ่นในสังคมซึ่งคุณเมื่อนว่าระบบเดิมจะสามารถประนีประนอมความต้องการทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมในวิถีทางประชาธิปไตยได้ภายใต้รั่มเงาของการให้สวัสดิการสังคมของรัฐ

เมื่อเป็นเช่นนี้จึงจำเป็นต้องมีการพัฒนารัฐรัฐสิทธิ์สร้างอุดมการณ์ในระบบประชาธิปไตยขึ้นมาใหม่ และเมื่องจากไม่มีระบบใดที่จะสามารถเข้ามายแทนที่ระบบประชาธิปไตย (ไม่ว่าจะเป็นการจัดระบบในแวดวงการเมืองหรือในสังคมพลเรือนก็ตามที) โดยที่ยังคงธำรงเสรีภาพ สันดิการ พหุนิยมอย่างแท้จริง และความสำคัญคำดับแรกในทุก ๆ สถานการณ์ การตระหนักรับรู้ถึงอุปสรรค

และความยากลำบากในการส่งเสริมระบบประชาธิปไตยจึงไม่ควรเป็นสาเหตุแห่งความท้อใจ หรือนำมาใช้เป็นข้ออ้างเพื่อหันเหลี่ยมทางออกไปจากสายประชาธิปไตย กระบวนการแห่งประชาธิปไตย เป็นกระบวนการสร้างสรรค์ที่ต้องเนื่องที่จำต้องได้รับความร่วมมือร่วมใจจากสมาชิกทุกคนในสังคม การร่วมแรงร่วมใจนี้จะมีคุณค่ายิ่งขึ้นหากว่าการศึกษาจะช่วยปลูกฝังทั้งอุดมการณ์ในภาคฤดูร้อน และภาคปฏิบัติให้แก่ผู้เรียนทุกคน

ประเด็นที่ควรสนใจตรงๆนี้ คือ ศักยภาพของปัจเจกชนในการประพฤติดนเป็นพลเมืองดี ที่แท้จริง อีกทั้งเป็นผู้ที่กระหนักในผลประโยชน์ของส่วนรวมและพร้อมที่จะแสดงบทบาทของตน ในวิถีทางประชาธิปไตย การกิจท้าทายเช่นนี้มิได้ตอกย้ำกับผู้กำหนดนโยบายเท่านั้น หากแต่ตอกย้ำ กับระบบการศึกษาทั้งระบบ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีการกำหนดบทบาทของระบบการศึกษาเสียใหม่ ให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ของโลกที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย (“การศึกษากับวิกฤตการณ์ของความ เป็นปีกแฝ่น” ใน รายงานคณะกรรมการฯติว่าด้วยการศึกษาในพัฒนาระบบที่ 21, 2540 : 64 – 67)

การศึกษาภัยการกีดกันทางสังคม

หลักการพื้นฐานของการสอนรับนับถือในความแตกต่างของปัจเจกชน หมายความตามนี้ย ว่าไม่ควรจะมีสูตรสำเร็จในการเรียนการสอนแต่อย่างใด การศึกษาในระบบมักจะถูกกล่าวหาอย่าง ถูกต้องว่าเป็นตัวการทำให้การพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนแต่ละคนชะงักงัน เนื่องจากบังคับให้เด็ก ทุกคนเข้าไปในแบบเดอมทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาอันเดียวกัน โดยแทบจะไม่คำนึงถึงพรสวรรค์ อันแตกต่างของเด็ก ๆ เลย การศึกษาในระบบมักจะมุ่งเน้นสาระต่อ เช่น การพัฒนาองค์ความรู้ที่ เป็นนามธรรมจนทำให้เกิดการละเลยคุณลักษณะที่สำคัญอื่น ๆ อาทิ จินตนาการ ความสามารถในการสื่อสาร ความเป็นผู้นำ ความสุนทรีย์ หรือมิติทางจิตวิญญาณของการดำรงคงอยู่ตลอดจน ทักษะทางหัดกรรมทั้งหลาย เมื่อปัจเจกชนมีความแตกต่างกันมาตั้งแต่เริ่มลีบ้านมาครู่โลก เด็ก ๆ จึงได้รับประโยชน์จากการแล่งการเรียนรู้ของชุมชนแตกต่างตามไปด้วย ตามความถนัดและความสนใจ ของเด็กเอง และถ้าหากการเรียนการสอนในโรงเรียนไม่สอดคล้องกับสติปัญญาและความสนใจ ของเด็ก ๆ แล้ว พากเพียร์อาจถูกทอดทิ้งให้โดดเดี่ยวอยู่กับระบบการศึกษาเช่นนี้ก็เป็นได้

นอกจากจะต้องคำนึงถึงความหลากหลายในสติปัญญาของผู้เรียนแต่ละคนแล้ว การศึกษา ยังต้องครอบคลุมภูมิหลังทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันของกลุ่มสมาชิกในสังคมอีกด้วย การรำง แนวปฏิบัติในลักษณะพหุนิยมจึงนับเป็นหนึ่งในหลักการพื้นฐานที่คณะกรรมการฯ ให้ความเห็นชอบ ถึงแม้สภาพการณ์จะแตกต่างกันอย่างมากในแต่ละประเทศ แต่ความหลากหลายในรากเหง้าทาง วัฒนธรรมและภาษาที่ปรากฏให้เห็นในประเทศส่วนใหญ่ในโลกนี้ สำหรับประเทศที่เคยปกครองอย่าง อาณาจักรมา ก่อน เช่น ประเทศไทย – ใต้ทະเดชาธารา ซึ่งรูปแบบของการศึกษาและ วัฒนธรรมดังเดิมได้ถูกครอบงำโดยรูปแบบทางภาษาและการศึกษาจากประเทศที่ครอบครอง อาณาจักรเดิมนั้น มาบัดนี้เป็นช่วงเวลาของการแสวงหารูปแบบการศึกษาที่เหมาะสมเพื่อสะท้อน และเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาวแอฟริกันให้ปรากฏ หนึ่งในวิธีดังกล่าวก็คือการพื้นฟูภาษาพื้นบ้าน ประจำถิ่นเพื่อนำมาใช้ในการเรียนการสอน ปัญหาในเรื่องพหุนิยมทางภาษาและวัฒนธรรมจะเห็น ได้ชัดในกรณีชนพื้นเมืองกลุ่มน้อยหรือในกลุ่มนผู้อพยพข้ามประเทศ ซึ่งต้องหาดุลยภาพระหว่าง การบูรณะการเข้ากับสังคมใหม่กับการสูญเสียรากเหง้าทางวัฒนธรรมของตน ดังนั้น นโยบายการศึกษา จะตอบสนองความปรารถนาอันชอบธรรมของสมาชิกกลุ่มนี้เพื่อก่อให้เกิดความเป็นปึกแผ่นในชุมชน ให้ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้สมาชิกทุกคนจึงควรได้รับการสนับสนุนให้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในท้องถิ่น ของตน โดยที่สมาชิกผู้อื่นให้การยอมรับ ในขณะเดียวกันก็ได้รับโอกาสในการสร้างสัมพันธภาพ

กับชุมชนอื่น ๆ ด้วย ในกรอบคังกล่าวเราจำเป็นต้องจัดการศึกษาในรูปแบบวัฒนธรรมนานาชาติ เพื่อช่วยเสริมสร้างความเป็นปีกแฝ่นและสันติภาพในสังคมอย่างแท้จริง

นอกจากนี้ ระบบการศึกษาจะต้องไม่เป็นสาเหตุที่นำໄไปสู่การกีดกันทางสังคมเสียเอง เมื่อว่า ในบางกรณี การแข่งขันจะช่วยพัฒนาภูมิปัญญาของผู้เรียน แต่ผลการเรียนทางด้านวิชาการก็อาจทำให้เกิดการคัดเลือกในรูปแบบที่ไม่เหมาะสมขึ้นก็ได้ ผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาที่ต่างของผู้เรียนอาจจะกลายเป็นเรื่องที่แก้ไขไม่ได้ และบ่อยครั้งที่ทำให้ผู้เรียนต้องกลับมาเป็นกลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางสังคมหรือไม่ก็ถูกกีดกันออกจากสังคมไปเลย หลายประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งในภูมิภาคที่พัฒนาแล้วกำลังเพิ่มขึ้นกับปัญหาที่ทำความหนักใจให้กับผู้กำหนดนโยบายทางการศึกษาเป็นอย่างมาก นั่นคือการขยายระยะเวลาของการศึกษาภาคบังคับกลับส่งผลให้สถานการณ์ของเยาวชนที่ด้อยโอกาสทางสังคมมากที่สุด และ/หรือของผู้เรียนที่ประสบความล้มเหลวในระบบเด็กวัยลง แทนที่จะดีขึ้นตามที่คาดการณ์ไว้ เมื่อเดินประเทศที่มีงบประมาณทางการศึกษาอยู่ในกลุ่มที่สูงที่สุดในโลก เยาวชนส่วนใหญ่ก็ถูกนำไปใช้พากนักเรียนที่ออกกลางคัน และมีผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาต่ำ เหตุการณ์เช่นนี้ ก่อให้เกิดการแบ่งแยกเด็กออกเป็น 2 ประเภท และยิ่งส่งผลร้ายแรงยิ่งขึ้นเมื่อการแบ่งแยกนี้ขยายขอบเขตเข้าไปในแวดวงของอาชีพและการทำงานด้วย เยาวชนที่ไม่มีวุฒิทางการศึกษาอย่างเป็นกิจลักษณะจะเสียเปรียบนั้นแทนไม่มีทางแก้ไขเมื่อพากขาเข้าไปสมัครงาน บางคนที่ถูกบริษัทติตราไว้ว่า “ไม่สมควรจ้าง” ประตุการทำงานของตนจะถูกปฏิบัติอย่างต่ำต่อ ซึ่งทำให้หมดโอกาสที่จะเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมทันที

ในบางกรณีความล้มเหลวทางการศึกษาซึ่งก่อให้เกิดการกีดกันทางสังคมในรูปแบบหนึ่งก็ หมายความว่าเป็นบ่อเกิดของการใช้ความรุนแรงและพฤติกรรมเบื้องบนของปัจเจกชน พฤติกรรมดังกล่าว เปรียบได้กับรอยน้ำขดแห่งเนื้อผ้าของสังคมนั้นเอง ด้วยเหตุนี้ผู้คนจึงวิพากษ์วิจารณ์ว่าโรงเรียนคือสาเหตุของการกีดกันทางสังคม และในขณะเดียวกันก็มีการเรียกร้องให้โรงเรียนรับภารกิจหลักในการบูรณาการหรือพื้นฟูความเป็นปีกแฝ่นในสังคมด้วย ปัญหาต่อ ๆ ซึ่งหนึ่งยกมาพูดคุยสร้างความยุ่งยากให้กับภารกิจของนักวางแผนการศึกษาอย่างเห็นได้ชัด จะนั้นการป้องกันความล้มเหลวทางการศึกษาจึงเป็นความจำเป็นที่ทุกสังคมจะต้องกระทำ (“การศึกษา กับ การกีดกันทางสังคม” ใน รายงานคณะกรรมการพัฒนาชาติว่าด้วยการศึกษาในศตวรรษที่ 21, 2540 : 67 – 69)

การศึกษา กับปัจจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในสังคม : หลักการที่จะต้องถือปฏิบัติ

การกิจแรกที่ต้องปฏิบัติเพื่อพื้นฟูการศึกษาให้มีบทบาทหลักในสังคมดังเดิม คือ การรักษาสถานภาพของการเป็นเบ้าหalonของชุมชนด้วยการต่อต้านการกีดกันแบ่งแยกสมาชิกในทุกรูปแบบ เราจะต้องทุ่มเทความพยายามเพื่อชักจูงผู้คนให้เข้ามาสู่ระบบการศึกษา รวมทั้งโน้มน้าวผู้เรียนที่หันหลังให้กับการศึกษาเนื่องจาก การศึกษามาไม่ได้ตอบสนองความต้องการของพวกเขาให้กลับเข้ามา สู่ระบบอีกครั้งหนึ่ง นอกจากรากนี้ยังจะต้องให้สิทธิให้เสียงแก่ผู้ปกครองในเรื่องการศึกษาของบุตรหลาน และจะต้องให้ความช่วยเหลือแก่ครอบครัวที่ยากจนที่สุด เพื่อที่ว่าผู้ปกครองของเด็กยากจนเหล่านี้ จะได้ไม่มองว่าการเล่าเรียนของบุตรหลานของตนเป็นการลงทุนที่ไม่คุ้มค่า

การเรียนการสอนควรเป็นไปในลักษณะสนองความต้องการส่วนบุคคลเพื่อส่งเสริมความสามารถเฉพาะตัวด้วยการจัดหลักสูตรแนะนำให้ครอบคลุมหลากหลายสาขาวิชา พร้อมมุ่งทั้งกิจกรรมและศีลปกรรม โดยมุ่งหมายความรับผิดชอบในหลักสูตรเหล่านี้ให้แก่ผู้เชี่ยวชาญที่สามารถถ่ายทอดความกระตือรือร้นและอรรถาธิบายเหตุผลในการเดือทางเดินชีวิตในสาขาวิชาชีพนั้น ๆ ให้แก่ผู้เรียน ได้เป็นอย่างดี ระบบการเรียนการสอนควรจะมีความหลากหลายให้มากที่สุดเท่าที่จะมาก ให้เพื่อความถนัดและทักษะที่foreignอยู่ในตัวผู้เรียนอย่างมากแสดงให้ประจักษ์แก่สังคม ขณะเดียวกัน ครอบครัว สมาชิกในชุมชน และสถาบันต่าง ๆ ก็ควรเข้ามาร่วมงานทางการศึกษาอย่างแข็งขันและเท่าเทียมกันในสังคมของตนด้วย

นอกจากนี้ ไปจากนั้นเราต้องเรียนรู้ที่จะยอมรับว่าความหลากหลายและความจริงจังสำคัญคือในหลากหลายอย่างพร้อม ๆ กันนั้นเป็นคุณลักษณะที่มีคุณค่าขึ้นสำหรับสมาชิกทุกคนในชุมชน การศึกษาในลักษณะพหุนิยม จึงมิได้เป็นเพียงมาตรการป้องกันการใช้ความรุนแรงเท่านั้น หากแต่ ยังเป็นหลักการที่ให้สัมฤทธิผลในการเติมแต่งวิถีชีวิตของประชาชนพลเมืองและครรลองแห่งวัฒนธรรมในสังคมปัจจุบันให้เต็มขึ้นด้วย เราจำလังยืนอยู่ตรงกลางระหว่างทางแยกที่เสนอจะสุดโต่งทางแรก คือ ทางแห่งความเป็นสากลซึ่งมีบทสรุปที่ง่ายเกินไปและเป็นนามธรรมมากเกินไป ส่วนทางสายที่สอง คือ เส้นทางแห่งการเปลี่ยนความแตกต่างระหว่างสังคม ซึ่งก็ไม่ได้เรียกร้องให้สมาชิกในชุมชนเปิดโลกทัศน์ไปสู่วัฒนธรรมอื่น ๆ เลย เมื่อเป็นเช่นนี้เราทุกคนจึงจำเป็นต้องยืนหยัดเพื่อแสดงสิทธิในความแตกต่างของเราน ในขณะเดียวกันก็จะต้องเปิดรับค่านิยมสากลเข้าไว้ด้วย

ในบริบทดังกล่าวเราจึงต้องให้ความสำคัญเป็นลำดับแรก ๆ กับการกำหนดครูปแบบการศึกษา ให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนก่อรุ่นน้อยทุกกลุ่ม โดยทางเป้าหมายไปที่การส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชนก่อรุ่นน้อยทั้งมวลสามารถรับผิดชอบอนาคตของพวกรဟาได้ด้วยตนเอง หลักการนี้ได้รับการเห็นชอบอย่างเป็นเอกฉันท์จากคณะกรรมการธิการฯ ทว่าปัญหาที่ซับซ้อนก็ตามมาในทางปฏิบัติโดยเฉพาะอย่างขึ้นเรื่องที่เกี่ยวกับภาษาที่ใช้เป็นสื่อถือทางในการเรียนการสอน ในกรณีที่มีความพร้อม การศึกษาก็ควรเป็นไปในรูปแบบการสอน 2 ภาษา โดยที่ขับปีแรก ๆ ในโรงเรียนจะเป็นการใช้ภาษาแม่เพื่อเป็นสื่อถือทางในการเรียนการสอน จากนั้นในขวบปีหลัง ๆ จึงเปลี่ยนไปใช้ภาษาถิ่นของชุมชนแทนอย่างไรก็ได้ เราจะต้องระมัดระวังอยู่ตลอดเวลาไม่ให้ชุมชนก่อรุ่นน้อยที่กำลังรับการศึกษามีความรู้สึกโดดเดี่ยวแปลงแยกไปจากชนหมู่มาก ขณะนี้จึงต้องหลีกเลี่ยงลักษณะของการนิยมทางวัฒนธรรมซึ่งส่งผลให้ชุมชนก่อรุ่นน้อยบางกลุ่มต้องใช้ชีวิตอยู่แต่ภายนอกแหล่งเรียน เสื่อมโทรมที่ถูกปิดกั้น โอกาสทางด้านภาษาและวัฒนธรรมซึ่งก็คือถูกปิดกั้น โอกาสทางเศรษฐกิจนั่นเอง

การศึกษาปูกูกึงขั้นติธรรมและการเคารพนับถือในผู้คนต่างฝ่ายพันธุ์ ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่จำเป็นสำหรับระบบประชาธิปไตยจะต้องเป็นกิจกรรมปกติธรรมชาติสามัญซึ่งต้องกระทำอย่างต่อเนื่องตลอดไป ทั้งนี้เพราะเราไม่สามารถยกเว้นความทึ่งหลาย โดยเฉพาะอย่างขึ้นขั้นติธรรมจากอิทธิพลภายนอกชุมชนเพื่อให้เกิดขึ้นภายในชุมชนใดชุมชนหนึ่งได้ ขณะนี้หากเราใช้วิธีให้ครูสอนค่านิยมเหล่านี้โดยการบังคับผู้เรียนก็จะมีปฏิกริยาตอบโต้ในทางปฏิเสธไม่ยอมรับ เพราะค่านิยมทั้งหลายจะมีความหมายก่อต่อเมืองเจกชนมีสิทธิในการเลือกปฏิบัติค่านิยมดังกล่าวด้วยตนเองอย่างมีอิสรภาพเท่านั้น สิ่งที่โรงเรียนพึงกระทำได้อย่างมากที่สุดก็คือ ช่วยกระตุ้นให้นักเรียนมีโอกาสแสดงพฤติกรรมแห่งขั้นติธรรมเป็นประจำทุกวันด้วยการส่งเสริมให้นักเรียนมีโอกาสแสดงพฤติกรรมแห่งขั้นติธรรมเป็นประจำทุกวันด้วยการส่งเสริมให้ผู้เรียนรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และสนับสนุนให้มีการอภิปรายถกเถียงเกี่ยวกับปัญหาในเรื่องคุณธรรมที่จะต้องมีการเลือกเส้นทางเดินแห่งจริยธรรมอย่างไรก็ตาม โรงเรียนมีหน้าที่ที่จะต้องให้ความกระจ่างแก่เยาวชนในเรื่องภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และศาสนาที่เป็นมือเกิดของอุดมการณ์หลากหลายซึ่งกำลังเรียกร้องความสนใจจากสมาชิกในสังคมของเยาวชน หรือในชั้นเรียนและโรงเรียนอยู่ การกิจกรรมทางศาสนาที่ดังกล่าวซึ่งอาจขัดแย้งกับนักเรียนในเรื่องคุณธรรมที่จะต้องมีการเลือกเส้นทางเดินแห่งจริยธรรม

อย่างไรก็ตาม โรงเรียนมีหน้าที่ที่จะต้องให้ความกระจ่างแก่เยาวชนในเรื่องภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และศาสนาที่เป็นมือเกิดของอุดมการณ์หลากหลายซึ่งกำลังเรียกร้องความสนใจจากสมาชิกในสังคมของเยาวชน หรือในชั้นเรียนและโรงเรียนอยู่ การกิจกรรมทางศาสนาที่ดังกล่าวซึ่งอาจขัดแย้งกับนักเรียนในเรื่องคุณธรรมที่จะต้องมีการเลือกเส้นทางเดินแห่งจริยธรรม นับเป็นภาระหน้าที่ ละเอียดอ่อนยิ่งนัก เพราะจะต้องหลีกเลี่ยงการดูถูกเหยียดหยาม หรือสร้างความไม่พอใจให้แก่นักเรียนที่เกี่ยวข้อง แต่ขังต้องนำพาต่อเรื่องราวของความเมืองและศาสนาซึ่งปกติจะไม่มีอยู่ในตารางการสอนในชั้นเรียนเข้ามาในโรงเรียนด้วย ด้วยวิธีการดังกล่าวเยาวชนก็จะได้รับการช่วยเหลือให้

สามารถสร้างระบบในความคิดและเลือกสรรค่านิยมให้แก่ตนเองได้อย่างมีอิสระเต็มที่บนพื้นฐานของความรู้และข้อมูลที่ถูกต้องพร้อมมุล โดยไม่จำเป็นต้องยอมเสียบั่งมีคนอดต่ออิทธิพลครอบงำทั้งหลายทั้งปวง นี่คือเส้นทางไปสู่ความมีวุฒิภาวะและการเปิดโลกทัศน์ให้กว้างไกลของเยาวชน การส่งเสริมการเจรจาในวิถีทางแห่งประชาธิปไตย คือ การวางแผนรากฐานให้กับสันติภาพและสันติสุขในอนาคต

ขอเสนอแนะข้างต้นเกี่ยวข้องกับภารกิจที่โรงเรียนสามารถกระทำได้เช่นเป็นส่วนใหญ่ แต่ทั้งนี้เราต้องไม่ลืมว่าการศึกษาจะต้องส่งเสริมพหุนิยมในด้านวัฒนธรรมตลอดชีวิตของปัจจุบัน และเป็นแหล่งที่เพิ่มคุณค่าของความเป็นมนุษย์ และจะต้องต่อสู้เพื่อขัดอุดกติทางเชื้อชาติซึ่งบ่มเพาะความรุนแรงและการแบ่งแยกในสังคมด้วยวิธีการແผลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ และค่านิยมทางวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากคน

ถึงกระนั้น จิตวิญญาณแห่งประชาธิปไตยก็ไม่อาจพ้อใจกับหลักขันติธรรมในความหมายระดับน้อยนิด นั้นคือ ขันติธรรมในลักษณะของความอคติที่ผู้อื่นได้เท่านั้น จริงอยู่ ถึงแม้เจตคติ เช่นที่ว่าจะแสดงให้เห็นจิตใจที่เป็นกลาง แต่ก็เป็นเจตคติที่อยู่ในกำมือของสถานการณ์ ซึ่งอาจโอนเอนจนเกิดอคติได้ หากว่าเหตุการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งส่งผลให้การดำเนินอยู่ร่วมกันในสังคมของวัฒนธรรมแตกต่างเกิดความขัดแย้งขึ้นมา ดังนั้น แนวคิดที่เรียบง่ายของขันติธรรมจะต้องก้าวไปข้างล่างระดับการศึกษาในลักษณะพหุนิยมที่ตั้งอยู่บนรากฐานของการเคารพนับถือและให้เกียรติในศักดิ์ศรีกับวัฒนธรรมที่หลากหลายทั้งปวง

ทว่าหน่วยงานทางการศึกษามิได้มีหน้าที่ปลูกฝังจิตวิญญาณแห่งประชาธิปไตยให้กับผู้เรียนเท่านั้น เพราะหากมองไปในระดับที่เป็นแก่นแท้แล้ว การศึกษาจะต้องมีหน้าที่พัฒนานักเรียนให้สามารถเข้าใจความเป็นไปต่าง ๆ ในสังคมที่ส่งผลกระทบอันสำคัญต่อนาคตของพวากษาและต่ออนาคตของสังคมโดยรวมได้ด้วยตนเอง ในมุมมองดังกล่าวจะเห็นได้ว่าความรู้ความเข้าใจในแขนงมนุษยบทิษาและสังคมวิทยานิความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะสามารถเชื่อมโยงการดำเนินชีวิตของมนุษย์ให้เข้ากับปรากฏการณ์ทางสังคมได้ ในทำนองเดียวกันประวัติศาสตร์และปรัชญา ก็มีความสำคัญสำหรับการวิจัยในลักษณะสาขาวิชาการเรียนกัน ทั้งนี้พระปรัชญาช่วยสร้างกลไกของโลกทัศน์ในแบบพินิจพิเคราะห์ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่ขาดไม่ได้ในระบบประชาธิปไตย ในขณะที่ประวัติศาสตร์ช่วยเปิดโลกทัศน์ของปัจจุบันให้กว้างไกลรวมทั้งช่วยปลูกจิตสำนึกในด้านอักฤษณ์ของปวงชนอีกด้วย อย่างไรก็การเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ก็ควรจะก้าวไปให้ไกลกว่า บริบทของชาติ โดยต้องครอบคลุมมิติทางสังคมและวัฒนธรรมด้วย เพื่อว่าความรู้เกี่ยวกับอคติจะ

ได้ช่วยให้เราสามารถเข้าใจและซาบซึ้งในความเป็นไปที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันได้ดีขึ้น ณ จุดนี้ก็อ
ประเด็นใหม่ที่ผู้กำหนดนโยบายทางการศึกษา และผู้ร่างหลักสูตรจะต้องเข้ามาระคบสมองอย่าง
จริงจังโดยวางแผนเป็นอย่างมาก ไว้ที่การบูรณาการความสำเร็จทั้งปวงในแบบสังคมศาสตร์เพื่อใช้เป็น
แนวทางการศึกษาทั่วโลก ในการสร้างความเข้าใจอย่างกว้าง ๆ ในเรื่องเกี่ยวกับอดีตและปัจจุบันให้กับ
ผู้เรียน (“การศึกษากับปัจจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในสังคม : หลักการที่จะต้องถือปฏิบัติ” ใน รายงาน
คณะกรรมการการนานาชาติว่าด้วยการศึกษาในครัวเรือนที่ 21, 2540 : 69 - 73)